

NURETTİN DURMAN'IN ŞİİRLERİNDE HÜZÜN

Mehmet GÜL*

Özet

Bu çalışmada Nurettin Durman'ın şiirlerinde görülen hüzün duygusunun kaynağı üzerinde durulmaktadır. Hüzünün kaynağı; şairin mizacı ve hayatı, siyasi ve toplumsal sorunlar ve dünyada yaşanan acılar olmak üzere üç başlık halinde analiz edilmektedir. Şairin karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısındaki sorgulama, anlamlandırma ve tepki verme eylemlerinin temelinde yatan nedenler ve bunların hüzün duygusuyla ilişkisi irdelenmektedir. Şiirlerde hüzün duygusunun güz (Eylül) mevsimiyle ilişkisi ve tabiattaki değişimin şairde yoğun duygulanım durumları ve varoluşsal bir vecd hali meydana getirmesine dikkat çekilmektedir. Bunun yanında toplumda ahlaki yozlaşma sonucu dinî değerlerden soyutlanan insanların oluşturduğu sosyal değişimin olumsuz niteliğine değinilmektedir. İstanbul'un çarpık kentleşme sonucu bozulmaya başlayan silüetinden kaynaklanan hüzün, çevresel duyarlılık bağlamında ele alınmaktadır. Şiirlerde dünyanın farklı coğrafyalarında zulme uğrayan kadın ve çocuklar şairin insani hassasiyetini en çok harekete geçiren unsurlar olarak belirmektedir. Bununla birlikte şairde, dünyada yaşanan acılara karşı gittikçe derinlik kazanan bir farkındalık durumu görülmektedir. Onun şiirlerinde Filistin, Afganistan, Irak, Bosna Hersek'teki işgaller ve akabinde yaşanan acılar insani ve İslamî bir duyarlılıkla dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Durman, şiir, hüzün, mizaç, Filistin.

SADNESS IN NURETTIN DURMAN'S POEMS

Abstract

This study focuses on the source of the feeling of sadness seen in Nurettin Durman's poems. The source of sadness is analyzed under three headings: the poet's temperament and life, political and social problems, and the pains experienced in the world. The reasons underlying the poet's acts of questioning, making sense of and reacting to the events and situations he encounters and their relationship with the feeling of sadness are examined. In the poems, attention is drawn to the relationship of the feeling of sadness with the autumn (September) season and the change in nature that creates intense emotional states and an existential ecstasy in the poet. In addition, the negative nature of the social change created by people who are isolated from religious values as a result of moral corruption in the society is mentioned. The

* Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mgul@bingol.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8534-0773

(Makale Gönderim Tarihi: 09.12.2021-Makale Kabul Tarihi: 16.12.2021)

DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1034659>

sadness arising from the silhouette of Istanbul, which started to deteriorate as a result of unplanned urbanization, is discussed in the context of environmental sensitivity. In the poems, women and children who were persecuted in different parts of the world appear as the elements that most activate the poet's human sensitivity. Additionally in the poet, there is a state of awareness that is gaining depth against the sufferings experienced in the world. In his poems, the occupations in Palestine, Afghanistan, Iraq, Bosnia and Herzegovina and the subsequent suffering are expressed with a humanitarian and Islamic sensitivity.

Keywords: Nurettin Durman, poetry, sadness, temperament, Palestine.

Giriş

Bingöl merkeze bağlı Dikme (Kur) köyünde dünyaya gelen Nurettin Durman (1945), son dönem Türk şiirinin en özgün isimlerinden biridir. Yazı hayatının merkezine şiiri alan Durman, içinde kendine yer açtığı şiir kanonunda mütevâzı bir şair olarak durmaktadır (Haksal, 2012: 37-38). 1961'de İstanbul'a yerleşen şair, ilk şiirini 1964'te yayımlar. Bu tarihten itibaren şiirin yanında deneme ve eleştiri türünde eserler de kaleme alır. *Kardelen* dergisinin kurucuları arasında yer alan Durman, *Düş Çınarı* dergisini çıkararak adından söz ettirir. Bunun yanında *Vakit*, *Millî Gazete* ve *Yeni Söz*'de haftalık yazılar yazar (Durman, 2019, 4).

Çocukluğunda yaşadığı hazin olaylar Nurettin Durman'ın hüznünlü, içtenlikli bir kişilik geliştirmesine sebep olur ve şiire yönelmesini sağlar. İnsana has en soylu duygulardan sayılan hüznün, içinde şiirsel bir enerji ve ruhsal bir devingenlik hâli barındırır. Hüznün bizim iç dünyamızı daha önce keşfetmediğimiz ayrıntılarla buluşturan, varlığımıza yeni bir dünya ile tanıştıran ve bize yeni şeyler katarak ayrılan bir misafirdir (Sayar, 2012: 68). İnsanın yaşamında karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısındaki sorgulamaları, çıkmazları ve tepkileri söz konusu duygunun ortaya çıkmasında etkilidir. Bu bağlamda hüznün bir yaşantı estetiği ve gündelik yaşamın tekdüzeliğinden uzaklaşmayı sağlayan bir geri çekilme aracıdır (Turan, 2010: 57). Bu duygu vasıtasıyla insan kendi özüne/ruhuna duygusal bir bağlaıyla yönelir. Böylece kişi, "hüznünle kendi iç potansiyelini fark eder, içe bakar, içe derinleşir" (Sayar, 2012: 14). Bu anlamda şairin çocukluğunda yaşadığı acılar mizacında hüznünlü bir boyut meydana getirir ve sonraki yıllarda hayatında hep bu hüznün etkisi hissedilir. Toplumsal sorunlar, sosyal yaşamda görülen aksaklıklar şairdeki hüznün ikinci boyutunu oluşturur. Dünyada ve özellikle İslam dünyasında yaşanan işgal, sömürü ve katliamlardan kaynaklanan hüznün ise şairdeki en derin duygulanım durumunu oluşturur. Yaşadığı acılarla yoğrulmuş ruhu, ha-

yata ve olaylara hüznün eşlik ettiği şiirsel bir perspektiften bakar. Bu yönüyle o, “hayatın akışındaki lirizmi keşfetmiş bir şair” dir (Akın, 2012: 177).

1. Şairin Mizacından ve Hayatından Kaynaklanan Hüzün

İnsanın çevresindeki insanlarla, özellikle ebeveyn gibi birinci dereceden yakın akrabalarıyla kurduğu ilişki maddi çıkarın ötesinde, aklî/bilişsel boyutu aşan ve tamamen hissî/duyuşsal bir özellik gösterir. Kişinin içsel derinliğine doğuştan yerleştirilen duygusal tutum, onun ailesinde ve çevresinde yaşanan kırılmalılığı derinden duyumsamasını sağlar (Turan, 2010: 57). Bu bağlamda Nurettin Durman; henüz bebek iken kendisine bakan ablasını, birkaç yıl sonra da emekleme çağında olan kız kardeşini kaybeder. Bu acının annesinde beden ve ruhen büyük bir etki meydana getirdiğini, yüzünde büyük bir hüzün halesinin oluşmasına yol açarak ince hastalığa yakalanmasına sebep olduğunu söyler. Güneşli bir kış günü annesini toprağa veren şair, ağabeyi Fethi ve kız kardeşi Ayşe ile birlikte öksüz kalır (Durman, 2019: 11-12).

Nurettin Durman, *İyi Akşamlar* adlı hikâyesinde annesini kaybettiği gece- nin sabahı yaşadığı duygu durumunu “günün ilk ışıklarına rağmen oda kap- karanlık gibi. Kopkoyu bir hüzün çöküyor ortalığa.” sözüyle dile getirir (Dur- man, 2007/a: 16). Annesizliğin sebep olduğu hüznü bir çökkünlük hali ola- rak niteler. Bu durum onun hayatının sonraki dönemlerinde sürekli kendini hatırlatan bir duygu olarak şiirine yansır. Şair, söz konusu hikâyesinde hüz- nün şiirin kaynağı olduğunu belirtir: “Şiir yazarlar boşu boşuna yazmazlar. İçleri yanmıştır, acıyla dolmuştur, tıkanmışlardır. Bir şeyler demek içlerini bo- şaltmak gereğini duyarlar. Ben de şiirlere (...) dahiyorum.” (Durman, 2007/a: 20). Durman, hüznü olduğu zamanlarda içinin titreyişlerine kulak kesilir ve şiir yazar (Sayar, 2012: 47). Ruhunda hissettiği acıyı bir nebze de olsa din- dirmeye çalışır. Böylece “yaşamındaki hüzün yolculuğunu ve tasavvur şeklini şiirleştirerek” aktarır (Karaçam, 2012: 66).

Nurettin Durman’ın İstanbul’a yerleşip çeşitli okumalar yaptıktan sonra yazdığı ilk şiirlerden biri annesinin ölümü üzerinedir:

ANNEME

*Sabah olmuştun aydınlıktı her yer
Kızıl bir güneş doğmak üzereydi
İlkbahar karı gibi damla damla eriyen
Bir çift göz bakışıyordu ölgün
Sezinliyordu söneceğini belki
Bir hilal batıyordu ebediyen*

*Uçtu rengimiz kırıkta kalbimiz
Sensiz evrenimiz loştu
Bizimle herkes ağlıyordu anneciğim
Alevler kopuyordu içimizden
Benliğimiz sarsılmıştı tümüyle
Ve artık anne diyemeyeceğim*

*Ey bizi yapayalnız bırakan
Ey dönüşsüz yoluna giden yolcu
Gözyaşlarımızda seni arıyorduk
Bilseydik döneceğini pınarlarca ağlardık
Nehirlerce ıslardık etrafı
Oysa biz içten yanıyorduk (Durman, 2019: 50).*

Annesizliği “tesellisi olmayan şey” olarak tarif eden şair, bu durumun “esaslı bir acı” olarak içinde kaldığını söyler (Durman, 2019: 50). Birçok şiirinde anne özlemi ve anne sevgisinin eksikliği kendini gösterir:

*Çapakçur. Benim anam Gülizar ey Gülizar
Anası ölmüş çocukların gözlerindeki nazar (Durman, 2014: 17).*

Anne imgesinin gölgesinde demlenen şiiri “baştan sona bir hüznün kuşatması altında” dizelere dökülür (Serter, 2014: 30). “Kimsesiz çocuk, ağlayan çocuk gibi temaların mısralarına çokça yansımış olması” bunun bir göstergesidir (Karaçam, 2012: 67). *Gül ile Bülbül Meseli* kitabında yer alan *Hayatımızın Acıklı Noktaları* başlıklı denemesinde hayatın insana hazırladığı “acıklı” sürprizleri anlatır:

“Aslında hayat acıklıdır. Bunu görelim veya görmeyelim hayat haddi zatında oldukça acıklıdır. Çünkü her an bir darbeye yokluyor bizi. Her an tüketiyor kendimiz dediğimiz Ben’in uçkun taraflarını. Haberimiz dahi olmadan alıp götürüyor içimizdeki planları. Tasarımları alıp yok ediyor ve çırılçıplak bırakıyor bir başına bizi.” (Durman, 2017/a: 47-48).

Ruhsal yoğunlaşmanın öne çıktığı en önemli zaman dilimi hüznün eşlik ettiği vakitlerdir. Hüznle dolan ve baskılanan ruh şiirle kendini sağaltma ve ferahlama imkânı bulur. Bu anlamda şiir hüznün akabinde beliren bir eylem olarak belirir. *Güllerin Ardında* kitabında yer alan *Ey Hüzn* şiiri şairin hüznü bakış açısını açıklaması bakımından önemlidir:

*Ey hüzn, bahçeleri târumâr edip
Sapsarı bir renge boyamak şanımdan mıdır senin.*

*Bu hep böyle midir
Yüreğinde kötülük tohumları taşıyan her kim
Seni mi bulmaktadır önce.*

*Önce sen mi arz-ı endam ediyorsun
Kapılara koşuyorsun
Gün ortasında hiç üşenmeden dolaşıyorsun*

*Kalbimize bir hançer saplandığında
Yüreğimize bir kurşun değdiğinde
Gelip yüzümüze yapışıyorsun*

*Ey hüzün
Tren yolları gibi uzayıp giden hüzün
Bırakma bizi (Durman, 2004: 36).*

Şiirde hüzün, renklerin anlam değeri üzerinden tanımlanır. Sonbaharda yaprakların sararması yokluğu, ayrılığı ve nihayetinde ölümü çağrıştırması hüzünle ilişkilendirilir. Dünyada kötülerin yaptığı eylemler sonucu zulme uğrayan kişilerde ve onunla empati kuranlarda meydana gelen bir duygu durumu olarak nitelendirilir. Birçok edebi metinde ve özellikle şiirde günbatımının bir özelliği olarak beliren hüzün duygusu Durman'ın bu şiirinde gün ortası ortaya çıkan bir duygu olarak verilir. Ruhsal devinimin merkezi olan yürek (kalp) hüznün etkilediği temel organdır. Şiirde hançer, kurşun gibi yaralayıcı, öldürücü nesnelere bedeninin en hassas organı olan kalple ilişkilendirilerek hüznün insan ruhuna yaptığı etkinin derinliği dikkatlere sunulur. Bununla birlikte şair için hüzün kanıksanan, ayrılığı istenmeyen ve yaşama enerji katan bir duygudur. 1992'de kaleme aldığı *Mavi Olur Gökyüzü* şiirinde "Çünkü kalbim acıya aşına bir haldedir" diyerek acı ve akabinde beliren hüzünle olan tanışıklığını ifade eder (Durman, 2011: 24).

Bir şair için yaşamında üretkenliğin azaldığı, ilhamın kesildiği anlarda yaşadığı ruhsal gerilim hayal kırıklığına neden olur. Durman, *Ben Sevdası Kara* şiirinde imge arayışında yaşadığı tıkanmanın kendisinde hüzne dönüştüğünü belirtir:

*Beni bana çarpacak
Beni bana vuracak
Bir imge için şimdi
Şaşkınum hüzün-bazım
Bana bir ışık lazım (Durman, 2011: 27).*

“İmge, gerçekliğin kaba ve ihlal edici kuşatmasından sıkılan ruhun; sonlu sınırlı ve eğreti olandan; sonsuz, sınırsız ve aşkın olana açılmasıdır” (Korkmaz, 2002: 274). Bu yönüyle imge, birçok şair için şiirin çarpıcı yönü ve şiirselliği oluşturan temel unsurdur. Durman için de şiirde imgenin rengini belli etmesi karanlıktan aydınlığa çıkışla aynı şeyi ifade eder. Bu anlamda yeni bir imgenin bulunuşu “ışık”a kavuşmak olarak nitelendirilir. Fakat şairin ilhamının kapalı olduğu, “körlük alanlarının” genişlediği durumlarda ışığa kavuşmak yani imgeyi bulmak zorlaşmakta ve bu durumda hüznün ortaya çıkmaktadır. Oysa şair yaratıcı potansiyelinin varoluşsal bir düzlemde genişleyerek kendini gösterme arzusu taşır (Korkmaz, 2002: 274). Bu anlamda şiirde geçen “ışık” sözcüğü, hüznünden kurtulmak ve imgeye kavuşmak için bir çıkış yolunu simgeler. Çünkü “*Şiirin ruhu, canı, kanı imgedir*” (Durman, 2018/a: 39).

Eylül, yağmur ve hüznün üçlemesi Nurettin Durman şiirinde birbirini etkileyen bir özelliğe sahiptir. O, *Yağmurdan* Sonra şiirinde “hüznün annesi” imgesiyle bu durumu açıklar:

*Eylül diyorum yağmursuz olmaz
Hüznün annesi gelmez sonra
Divaneler yolunda bir rüyadır
Rüzgarsız olmaz* (Durman, 2018/a: 25).

Hüznün sadece hayatın trajik ya da dramatik anlarında ortaya çıkmaz. Mevsimsel dönemlerde tabiatta meydana gelen değişimler de insanda hüznün neden olur. Sonbahar tabiatın solmaya, cansızlaşmaya başladığı, yağın yağmuru tabiatı canlandırmakta yetersiz kaldığı bir mevsimdir. Bu yönüyle insana kendi sonluluğunu, ölümlülüğünü hatırlattığı için hüznün neden olur (Sayar, 2012: 69). Türk ve dünya edebiyatında sonbaharın ilk ayı olan Eylül birçok şair tarafından hüznün duygusuyla birlikte ele alınır. Durman, *Eylül’ün Halleri* şiirinde de tabiatın mevsimsel değişimiyle birlikte beliren hüznü yansıtır:

*Yağmur yağınca sanki yapraklar
Eylül işte vakit geldi artık der gibi
Bir serinlikle yüzüme birden
Dışarıda rüzgar pencerede tül
Gönül kıran böylesine kaç Eylül
İnsana dair ne varsa saklısında
Melal denizine açılan gemilerle
Alıp götürüyor hazin ayrılıklara* (Durman, 2018/b: 98).

Şiirde “yağmur, Eylül, serinlik, rüzgar” kelimelerinden oluşan tabiata ait çoğul göndermeler, “melal, hazin” gibi ruhsal durumu dile getiren kelime-

lerle anlamca paralel bir kombinasyon oluşturur. Tabiattaki değişim şairde yoğun duygulanım durumları ve varoluşsal bir vecd hali meydana getirir. Diğer bir değişle tabiatta yokluk, yok oluşa doğru giden değişim çizgisi şairin ruhunda negatif duygulara kaynaklık eder. Sonbahar (Eylül), ilkbaharın aksine statik ve gittikçe görüntü düzeyinin düştüğü, silikleştiği bir seyir çizgisine sahiptir. Bu yönüyle sonbahar şairde yokluktan, yok oluş süreci içinde olmanın verdiği intiba ve duygusal yoğunlaşmadan ortaya çıkan hüznün kaynağıdır. Bu hüznün aynı zamanda yaşamın enerjik boyutundan ölümün durağan boyutuna doğru akan bir ayrılık manzumesine dönüşür. Şairin içe kapanık, hüzne yatkın bir ruhsal benliğe sahip olması onun olay ve durumlar karşısında rikkat duygusunu ön plana çıkarır. Kozmik âleme yönelme, oradan da aşkın/metafizik olana geçiş şairdeki duygusal oluşumun dışsal olandan içsel olana doğru olduğunu gösterir. Objektif unsurlarla sübjektif unsurların, dış âlemlerle iç âlemin karşılaşması onun şiirine lirik bir hava katar (Kaplan,2007: 21). Bu yönüyle soyuttan somuta doğru bir seyir çizgisi izleyen şiirsel akış, Nurettin Durman'ın şiirinde sık sık görülür. Sonuç olarak “Nurettin Durman Eylül'dür ve hüznün bütün görkemini hissettirdiği dizeleriyle”, “bir güz yorumcusu”dur (Ünlü, 2012: 138). Bir röportajda kendisine hüznün kelimesi hatırlatılınca “Melali anlamayan nesle aşına değiliz, demiş Ahmet Haşım” diyerek hüznün duygusunun gelenekteki yeri ve önemine dikkati çeker (Ünlü, 2012: 193).

2. Siyasi ve Toplumsal Sorunlardan Kaynaklanan Hüzn

İnsan yaşadığı toplumun bir parçası olarak içtimai hayatta yaşanan olay ve durumlar karşısında bir tavır alma sorumluluğuna sahiptir. “Bir cemaate dahil olmak, kendi kimliğini kolektif bir kimliğin içinde eritmek anlamına gelir çoğu kez. Kişinin bireysel varlığı cemaatin ruhu içinde çözünür” (Sayar, 2012: 35). Bu yönüyle şair içinde bulunduğu cemaatte “başkasının acısını hissettiğinde kendi derdini bırakıp ötekinin derdiyle dertlenir” (Mengüşoğlu, 2012: 108). Bunu yaparken sahip olduğu inanç manzumesi ve ondan nesnet eden ahlaki prensipler yol gösterici konumdadır. Fakat “insanın ahlaki bütünlüğü ve ahlaki duyarlılığının açığa çıkması duygulanımlara dayanır” çoğu zaman (Turan, 2010: 58). Özellikle olumsuz durumlar karşısındaki çaresizlik, ruhsal planda hüznün ortaya çıkışında temel etkidir. Bu yüzden şair, siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında dirençli muhalif bir tavır sergiler (Akbaş, 2012: 20). 1990'lı yılların kaotik siyasi atmosferinde toplumda yaşanan acılar şairdeki hüznün başat sebebinin oluşturur. *Muhabet Bir Kuştur* şiirinde o günkü siyasi atmosferin oluşturduğu ortam tasvir edilir:

*Muhabbet bir kuştur uçar diyar-ı gamda
Kimini metrise uçurur kimini bir anda
Kimini bir Cuma vakti kıyamda* (Durman, 2004: 30).

Siyasi tutuklamalar olduğu, düşünce özgürlüğünün kısıtlandığı, laiklik vurgusunun ön plana çıktığı, dini duyarlılığın örselendiği bu yıllarda Cuma namazı çıkışı yapılan protestolar sonucu tutuklanan ve özgürlüğü elinden alınan kişiler şair tarafından “Metris” imgesiyle ön plana çıkarılır. Burada beliren hüznün ideolojik bir boyuta sahiptir. 1990’larda yükselişe geçen İslamcı söylem, özellikle Cuma namazları sonrası yapılan yürüyüş, gösteri ve protestolarla kendini iyiden iyiye belli eder. Bu dönemde seküler eğilimin devlet kadroları içinde baskın olması, siyasi ve sosyal alanlarda varlığını göstermesi ve toplumdaki dini duyarlılığa karşı cephe alması dinsel nitelikli şiirin temel izleklerinden birini oluşturur. Bu nedenle bu dönemdeki hüznün, şairin damarlarındaki depremleri zarif bir öfkeye dönüştürür (Akbaş, 2012: 20). 1990’lı ve 2000’li yıllarda kamu kurumlarında, özellikle üniversitelerde başörtüsü yasağının uygulanması şairin toplumsal meselelere karşı duyarlı yönünü ön plana çıkarır. Bu yönüyle adaleti, güzelliği, hakkaniyeti ve vicdanı arayan bir ruha sahiptir (Sayar, 2012: 13). 2002’de kaleme aldığı *Özgürlük İçin Bir Şarkı* şiirinde başörtüsü yasağının kendisinde ve toplumda sebep olduğu hüznü dile getirir:

*Hey ağlama güzel kız
Bu dünyanın işleri
Meşakkatli olabilir
Polis tutabilir kapıları
Barikatlar koyabilir
Kapatabilir yolları
Bir kahır bir zulüm
Çıkabilir bahtına* (Durman, 2017/b: 33).

İslami bir anlayışa sahip olan şair, İslam’ın en önemli toplumsal şiarlarından olan, Müslüman kadının şahsiyetinin öncül kaynağı kabul edilen tesettüre (örtünme) yönelik yasaklamalar ve tesettürlü kadınların kamusal alandan tecrit edilme çabasını “zulüm” olarak nitelendirir. Üniversite kapısından geri çevrildiği için ağlayan kızların hüznüne ortak olur. Şiire “ağlama!” diye başlar. Çünkü ağlamak direnişten vazgeçmek anlamına gelir. Oysa şair, genç kızın bütün “meşakkat” “barikat” “kahır” ve “zulüm”lere rağmen yasaklamalara karşı mücadele etmesi gerektiğini düşünür. Böylece onun şiirinde “hayattan, trajik olandan kaynaklanan hüznün, inançtan kaynaklanan bir umutla dengele”nir (Karaca, 2012: 92-93). Nurettin Durman’ın inancını dile getirme ve onun gereğini yapma noktasında hiçbir çekincesi yoktur. O, sosyal “hayat

içindeki olumsuzluklarla mücadele etmeyi, bir tavır almayı, bir duruş sergilemeyi bilmiştir. Bu bakımdan onun şiir dünyasında "Beyazıt'ta tekbirlerle güvercinler gibi uçuşan" eylemci kızlar da yer alır, özgürlüklerin askıya alındığı sıkıyönetimli zamanlar da..." (Özçelik, 2012: 113-114).

Nurettin Durman'daki hüznün duygusu *İthaf* adlı şiirde toplumsal düzeyde meydana gelen kötülük noktasında belirir:

*Değil güzelim her şey tam kıvamında değil
(...)
Her gün yaralı bir kuş konuyor yüreğime
Artık iyilik olsun ne olur kötülük değil* (Durman, 2004: 26).

Şiirde yaralı kuş imgesi kötülüğün etkilediği toplumsal bir varlık olan şairin kalbini niteler. Toplumda kötülüğün, olumsuz durumların sürekliliği şairin içtimai havsalasında hiçbir şeyin kıvamında olmadığı izlemine doğurur. Bununla birlikte toplumsal yozlaşmanın arttığı dönemlerde Nurettin Durman'daki hüznün derinleşir. *Çiçeğe Böceğe Kurda Kuşa Dair* şiirinde;

*Acıya batmış bir yüreğim var
Kanayan tarflarım var*

derken toplumsal yozlaşmanın önlenemez bir boyuta gelişinden muzdarip-tir. Acı çeken ve kanayan yüreğiyle toplumdaki sorunları kendine dert edinen bir kişilik portresi çizer. Şiirin sonlarındaki;

*Dostluklar başka havalara girdi
Edep ve hayâ aldı başını gidiyor*

dizelerinde sosyal ilişkiler ağının geleneksel/dinsel değer ölçülerinden soyutlanarak Batılı bir renge evrilmesinden şikayet eder. Nitekim Şiirin son kısmında;

*İnanmak zor gelse de şimdi
Böyle yaşıyor insanlar
Düşmekten korkarak
Ölümden utanarak yaşıyorlar
Benimse hüznümü çoğaltıyor nedense* (Durman, 2007/b: 77).

Şiirde toplumsal yozlaşmanın sonucu olarak İslami değerlerden soyutlanan insanların oluşturduğu sosyal değişimin olumsuz niteliği ön plana çıkarılır. Şair modernizmin kültürel saldırısı karşısında ahlaki duruşunu bozmayan, dünyaya sorumluluk duygusuyla bakabilen bir kişiliğe sahiptir (Sayar, 2012: 11). Aynı zamanda manevi olanın insanın bu dünyadaki varlığına kattığı anlamı keşfeden ve onu hak ettiği yere koyan biridir (Sayar, 2012: 56).

Çevre ve mimari konusunda da duyarlılığa sahip olan Nurettin Durman, ilk gençliğinden itibaren gerek mimari yapısı gerekse tarihî dokusuyla özdeşleştiği İstanbul'un çarpık kentleşme sonucu bozulmaya başlayan dokusundan kaynaklanan hüznü şiirine yansıtır. Bu anlamda *Kırıldım* şiirinde İstanbul'un bozulan silüetinden şikâyet eder:

*Kırıldım sayın başkan güneşten çalım yedim
Gölgemi kaçırmışlar Zeytinburnu mesela*

(...)

*Zeytinburnu kırıldım Sultanahmet silüet
Kırıldım sayın başkan resim iyi çıkmadı* (Durman, 2018/c: 92-93).

Bir kentin kimliği, belleği ve mirasıyla yakından ilgili olan silüet, aynı zamanda o kentin "seyirlik" değeridir. Nurettin Durman Zeytinburnu'nun plansız kentleşme sonucu giderek kaybolan silüetinden dolayı İstanbul belediyesine atıfta bulunarak durumdan şikâyet eder. Üsküdar sahilinden bakınca Sultanahmet Camii, Ayasofya Camii ve Süleymaniye Camii üçgeninde beliren silüetin plansız kentleşme sonucu bozulmaya başlamasını eleştirmesi şairin çevreye karşı duyarlı olduğunu ve ona estetik bir bakış açısıyla baktığını gösterir. Yedeğinde insanca yaşama düşüncesini taşıyan şair, büyük şehirlerin insanı yutan, deforme eden ve bozan çarpıklığı karşısında sessiz kalmadığı gibi kentin tarihsel dokusunun da bozulmasına kayıtsız kalmaz (Bingöl, 2012:75).

3. Dünyada Yaşanan Acılardan Kaynaklanan Hüzün

İnsanın dünyaya yönelişini, onu anlama ve anlamlandırmasını sağlayan temel araç sadece akıl değildir; insan bunun yanında kaygı, sevgi, endişe ve hüzün gibi duygular aracılığıyla da dünyayı algılamaya çalışır (Turan, 2010: 58). Özellikle inanç bakımında ortak paydada bulunduğu insanların yaşamında meydana gelen olay ve durumlar kişinin algı ve duygu dünyasını etkiler. Bu anlamda Nurettin Durman'ın şiirinde hüznün temel nedenlerinden biri dünyada ve özellikle İslam âleminde yaşanan işgal, sömürü ve katliamlardır. Bu durum şairin sahip olduğu sorumluluk bilincinden kaynaklanır. Şairi rahatsız eden, onu yazmaya kışkırtan ve temelinde vicdani bir sorumluluğun olduğu şey, şairin çağının tanığı olduğuna inanmasıdır (Bingöl, 2012: 72). Bu yüzden onun şiirlerinde, dünyada yaşanan acılara karşı gittikçe derinlik kazanan bir farkındalık durumu görülür. Filistin, Afganistan, Irak, Bosna Hersek'teki işgaller ve akabinde yaşanan acıları insani ve İslamî bir duyar-

lılıkla dile getirir. İstikrarlı bir aydın duruşuna sahip olan şair; kendini, çağını toplumunu sorgular ve dünya meseleleri karşısında duyarlılık gösterir (Akbaş, 2012: 22). Bütün mazlumlar onun bu ferah rüzgârının izini bulur ve göğüslerini yumuşatabilirler” (Mengüşoğlu, 2012: 109).

3.1. Filistin

1948’de Filistin topraklarında terör estiren, bölge halkını ezen, insani değerleri görmezden gelen tepeden inme bir siyasi rejimin teşekkülüyle birlikte genişleyen işgal ve katliamlar dünya Müslümanları ve özgürlük yanlısı insanlar tarafından tepkiyle karşılanır. Özellikle İslam dünyasının önde gelen yazar ve şairlerinin eserlerine yansıyan bu durum İslami ve insani duyarlılığa sahip Nurettin Durman’da da yankısını bulur. 1982 Eylül’ünde kaleme aldığı şiirlerde Sabra ve Şatilla’da katliama uğrayan on binlerce Filistinlinin yasını tutar. Bir mümin duyarlılığıyla kaleme aldığı bu şiirlerde zulüm karşısındaki çaresizlikten neşet eden hüznün duygusu hâkimdir. 26 Eylül 1982’de kaleme aldığı *Eylül Risalesi* şiirinde söz konusu katliamın ruhunda meydana getirdiği çaresizlik ve hüznün derinliği müşahede edilir:

*Ah Eylül ah kara Eylül
İnsanlar boşazlandıkça
Çocuklar ağladıkça utanyorum
Bombalar patladıkça evlerin üstünde
Kimyasal silahlar atıldıkça utanyorum* (Durman, 2011: 17).

Tabiatın sararıp solmaya ve ölmeye başladığı ay olan Eylül, Sabra ve Şatilla’da insanlığın anlamını yitirdiği, bütün dünyanın kör ve sağır kesildiği bir katliamla özdeş hale gelir. Şiirde zulüm, işgal, katliam ve yağmaya karşı beliren isyan halinin tezahürleri görülür. Şairin iki gün sonra yani 28 Eylül 1982’de kaleme aldığı *Yarama Tuz Basacağım* şiirinde öfke ve isyan hali yepeni çaresizlikten kaynaklanan hüznü bırakır:

*Ortalıkta üzgün bir yüz bu benim yüzüm
Mazlum olmak suçunu gövdeme yapıştırdım
(...)
Acıyor bir yerlerim derman bulamıyorum*

*Karalıyım bundan böyle yarama tuz basacağım
Konuşmak yok artık çok uslu duracağım
Şiirler yazacağım mazlumların alınına* (Durman, 2011: 18).

Filistinlilerin tek suçunun sahipsizlik olduğuna inanan şair, onları İslam ümmetinin bir parçası, aynı bedeninin bir organı gibi görür. “Acıyor bir yerle-

rim” diyerek onlarla kurduğu empatiyi ve acıya ortak olma duygusunu dile getirirken bunu dinî, insanî ve ahlakî bir görev olarak telakki eder. Bu yüzden Filistinlilerin yasını tutmaya ve şiir aracılığıyla onların yaşadığı acıları dile getirmeye, bir nevi kamuoyu oluşturmaya çalışır. Filistin’deki acının Eylül hüznüyle birlikte ortaya çıkması şairdeki duygusal gerilimi derinleştirir. *Yağmursuz Bir Eylül* yazısında “*Hangi şair Eylül şiirleri yazdı, bilmiyorum. Ben Ölümün öpüldüğü saatleri yazdım*” diyerek içinde bulunduğu ruh halini yansıtır (Durman, 1998: 68).

Filistin halkının yaşadığı acılar sonraki yıllarda şairin ilgisini çekmeye devam eder. *Çocuk Vuruldu* şiiri Filistin’de yaşanan acıları çocuk imgesiyle ön plana çıkarır:

*Böyle giderse ben yokum
Anaların ağıtları durmazsa
Çocuklar güpegündüz
Babalarının gözü önünde
Kurşunlanırsa
Bu zulüm ortadan kalkmazsa
Yağmur yağmazsa
Trenler zamanında kalkmazsa
Yusuçuk kuşu eğer ötmezse
Ben yokum...*

(...)

*Taş kanadı çocuk vuruldu
Biliniyor artık
Taşın kanaması
Meleklerin alıp götürdüğü
Çocukların adıdır* (Durman, 2011: 31-32).

Zulme uğrayan coğrafyalardaki kadın ve çocuklar Durman’ın insanî hassasiyetini en çok harekete geçiren unsurlar olarak belirir. Savaş ve işgal gibi durumlardan en fazla etkilenen kesimler olan kadın ve çocuklar şairin insani duyarlılığına dokunur.

Kudüs şiirinde “*Ne düşman ne de şeytan, ağlamayı bilmez*” (Durman, 2011: 47) diyerek Filistin halkına musallat olan Siyonist yapılanmanın merhametsizliğini, insani duygulardan uzaklığını dile getirir. 2008’den itibaren Gazze ablukasının başlaması ve akabinde art arda gelen saldırılar Gazze’yi bir açık cezaevi konumuna getirir. Özellikle 2008 Ocak’ında Gazze’ye yapılan saldırı

sonucu yaşanan ölümler ve yaralanmalar şairin vicdanında yankı bulur. 30 Aralık 2008'de kaleme aldığı *Buradan Bakınca Gazze* şiirinde Gazze halkının yaşadığı trajediyi göz önüne serer. Haziran 2010'da Gazze'ye yapılan saldırının ruhunda meydana getirdiği hüznü *Katil Surat* şiirinde; *Gazze ğöğë açılan bir pencere - Gazze vicdanlardaki çığlık* (Durman, 2011: 59) mısralarıyla dile getirir. Böylece Kudüs ve Gazze şairin hüznün coğrafyasının başkentleri olarak kalır. Sonraki yıllarda şairin Filistin meselesine olan ilgisi devam eder. *Filistin Şiirleri Antolojisi* çalışması bu ilginin sonucudur. Durman'a göre "şairin zorbalığa, katliama, soykırıma, haksızlıklara, adaletsizliklere tahammülü yoktur" (Bingöl, 2012: 84). Bu bağlamda gerek kendi şiirlerinde gerekse hazırladığı antolojide bu düşünce çerçevesinde hareket eder. Çünkü "Şairler zalimlere, müstekbirlere, münafık ve riyakârlara kefen biçerler. Bebelerin, mazlumların ve mustazafların barındığı kulübelere odun taşıyanlar da onlardır (Mengüşoğlu, 2012:107). Nurettin Durman bu anlamda ön plana çıkan şairlerdendir. Bu yüzden haksızlık karşısında ortaya çıkan hüznün duygusu, yani hakkaniyet peşinde bir ruh olma durumu hayat boyu şairin peşini bırakmaz (Sayar, 2012: 13).

3.2. Bosna Hersek

1990'lı yıllarda Bosna'da yaşanan soykırım Durman'ın şiirinde hüznün başat kaynaklarından birini oluşturur. *Bosna'nın ve Sarışın Boşnak Kızının Acıklı Hikayesi* adlı şiirde Avrupa'nın merkezinde yaşanan bu acıyı işler:

*Bosna Bosna garip Bosna
Gaddar çetnikli Bosna
Kan kırmızı bir gül değil
Yarı ceylan olmuşsun*

(...)

*Ay çocuk sarışın çocuk
Gorajdeli çocuk
Tuzlada tuzlandın mı çocuk
Babanı kim öldürdü
Hangi çetnik kanına girdi annenin
Abe Saraybosnalı çocuk
Gözü kör
Kulağı sağır bir dünya... (Durman, 2011: 26).*

Bosna katliamı kendini medeni olarak nitelendiren Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşir. Buradaki soykırım "sivillerin kitlesel katli, medeniyet ve kül-

türün bütün izlerinin yok edilmesi, barbarca yağmalar ve toprağın tahribi sonucunda koskoca halkların yok edilmesi yoluyla icra” edilir (İzzetbegoviç, 2007: 91). Durman, dünyanın her yerindeki acıyı duyumsadığı gibi buradaki acıya karşı da duyarsız kalmaz. Ancak bu soykırım karşısında sessiz kalan dünyayı kör ve sağır olarak nitelendirir. Şair çocuk imgesi üzerinden yaşanan acıyı açıklamaya ve dile getirmeye çalışır. Bu trajedi karşısında sessiz kalan dünya kamuoyu vicdani boyutta “kör” ve “sağır” olarak nitelendirilir.

3.3. Afganistan

ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgal etmesi şairin hüznün coğrafyasına yeni bir ülke ekler. Bu anlamda *Afgani* şiiri hüznün eşlik ettiği bir ruh haliyle kaleme alınır:

Hindikuş'ta uçan kuşlar

Boing çelik bir kuş mudur?

Bomba falan atacaklar

Gökyüzü çok yokuş mudur? (Durman, 2011: 35).

ABD'nin terör bahanesiyle işgal ettiği ve bombaladığı Afganistan, gelişmişlik ve siyasi güç bakımından Asya kıtasının en mustazaf ülkelerinden biridir. 1979'da Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen ülke, bu kez dünyanın diğer bir emperyalist gücü olan ABD tarafından işgal edilir. İşgaller doğası gereği kan ve gözyaşını beraberinde getirir. Nurettin Durman, bir mümin duyarlılığıyla mazlumların yaşadığı bu trajediyi Hindikuş (Dağları) ve Bo(e)ing (uçak firması) imgeleri üzerinden şiirleştirir. Hindikuş ve Boeing Afganistan için bombalama ve katliam ile özdeş hale geldiği için şair bu iki varlığı şiirde imgeye dönüştürür.

3.4. Irak

Nurettin Durman, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte yaşanan acılara karşı da duyarsız kalamaz. *Bağdat* şiirinde işgalin ilk aylarında Bağdat'ın bombalanması anlatır:

Gökyüzünden ateş düştü efendim

Yaktı kavurdu yüreğimi efendim (Durman, 2011: 40).

Bağdat'ın bombalanması, işgal edilmesi sonucu Irak halkının yaşadığı acı şairin yüreğinde yankısını bulur. Gökyüzünden yağın bomba ve füzeler Bağdat ile birlikte şairin yüreğini de yakar. Bunun yanında *Bağdadi* şiirinde işgal sonrası yaşanan acıların doğurduğu hüznün müşahade edilir:

*Şehri şöyle baştanbaşa
Bombalayan kimdir desem
Camileri mescitleri
Çarşıları pazarları
Yıkan kimdir desem sana*

(...)

*Biliyorum kötülük çok
Sevgi kaçmış buralardan
Merhameti hiç kalmamış
Şu gökteki uçakların
Acımadan bombaları
Kadınların çocukların
Üzerine atıyorlar*

Sen de gördün mü Anka kuşu? (Durman, 2011: 46).

2003'te Amerika'nın Irak'ı işgali, yağma ve bombalamaya tabi tutması ve akabinde çarşı-Pazar, mescit-cami gibi halkın görünürlüğünün fazla olduğu yerlerin terörist bombalamalar sonucu hedef alınmasıyla yüzbinlerce insan hayatını kaybeder. *Seni Beklerken Cancağızım*'da yer alan *Bana Sormayın N'olur; Anlatmak Zor Olacak Mevsimin Skıntısı Durdukça Yüreğimde* adlı mensur şiirinde aynı konuyu dile getirir. Burada "*Bağdat'ın başına gelene bakın; şehrin yağmalanması, tarihin yok olması beni üzmesin de ne yapsın*" diyerek Irak işgalinin kendisinde uyandırdığı duyguları dile getirir (Durman, 2008: 38). Televizyonlarda "*ağlayan kadınların, yıkılan evlerin, bombalanan şehirlerin, parçalanmış insanların, öldürülen çocukların görüntüleri*"nin yayınlanması şairi kahreden bir Kerbela'ya dönüşür. (Durman, 2008: 39). Nitekim şair *Kerbela Sevdim* yazısında "*dünyanın hüznü çoğalsın, kıyamın vakti gelsin, (...) korkaklar kıyamete kadar korkak olarak kalsın, zalimler lanetlensin*" diyerek zalimlere ve zulme sessiz kalanlara karşı öfkesini dile getirir (Durman, 2017/a: 32). Oysa şair rengârenk çiçeklerin kokuları arasında oynayan çocukların, şifalı ot toplayan kadınların yaşadığı bir atmosfer hayal eder (Durman, 2008: 39).

3.5. Diğer Coğrafyalar

Nurettin Durman'ın şiirinde acı çeken coğrafyaların çokluğu göze çarpar. Bu durum dünyada yaşanan işgal, katliam ve soykırımın çok geniş bir yelpazede gerçekleştiğini gösterir. *Kuşluk Vaktinde Olsam* şiirinde dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan acıları bir araya getirir:

*Baktım olacak gibi değil çok fena oluyorum
İrakları falan ne kadar yakın etmişler bana
Gözleri mahmurluktan ayıkmasın da
Ahalinin şanı şöhreti yığılsın meydana
İnsanoğlunun parçaları dağılsın
Hiroşima'dan
Nagazaki'den
Halepçe'den bu yana (Durman, 2007/b: 59).*

Dünyanın dört bir yanında yaşanan katliamlar şairin rikkatini harekete geçirerek onu hüznün kucığına bırakır. Coğrafi anlamda “ırak” olan yerlerde yaşanan acıların derinliği şairin hassas ruh dünyasında söz konusu coğrafyaları yakınlştırır. Çünkü ruh bedenden daha latiftir ve mesafeler arası geçişi daha kolaydır. Şair, insani hasletlerini yitirmiş kişi, grup ve siyasi yapıların dünyanın farklı coğrafyalarında masum ve mustazaf sivil halklara yönelik katliamlarını insanlığa yapılmış bir ihanet olarak algılar. Dünya kamuoyunun seyirci kaldığı haksızlık ve zulüm karşısındaki bu duruşu onun “mümin” özelliğinden kaynaklanır. Bu yönüyle Nurettin Durman, neredeyse bütün mazlumların özellikle de Müslüman âleminin acı trafosudur” (Mengüşoğlu, 2012: 109). Hiroşima, Nagazaki ve Halepçe gibi katliamların demokrasi ve insan hakları gibi söylemlerin bayraklaştırıldığı 20. Yüzyılda yaşanması ve bu söylemlerin arkasına sığınan güçlerin mazlum insanların kanına susamış vahşi niteliğini ve bu asrın paradoksal yapısını gözler önüne sermektedir. *Bu Acı İyi Geldi* adlı şiirinde Nurettin Durman, dünyada yaşanan savaşların yıkıcılığını yoksulluk ve ölüm kavramları üzerinden açılar:

*Acılar çıkmış da dünya yüzüne
Nerede mazlum yoksul kimsesiz
Onun hanesine musallat olmuş
Bağrını yakmış da yakmış bir Beni,*

(...)

*A canım iyi mi olacak sabah
Bu ölümler bu canlar bu börtü böcek
Ne kadar acı var gördün mü dünya
Sana şikayetim var gördün mü dünya (Durman, 2018: 213).*

Şiirde geçen *acı, mazlum, yoksul, kimsesiz, bağıryanık, hanesine musallat olunmuş, ölüm* kelime ve söz gruplarından oluşan anlam haritası ve bunla-

rın dünya ile ilişkilendirilmesi şairin coğrafya ayırt etmeksizin evrensel bir bakış açısıyla insanlığın yaşadığı dramatik ve trajik atmosferi duyumsadığı ve bunun sonucunda hüznün duygusuna kapıldığı görülür. Arif Dülger'e göre Durman'ın şiiri "dünyanın yüreğini taşımaya taliptir" (akt: Turan, 2012: 31). *Sessiz Çılgınlık Vadisi Sesimi Al ve Bir Muska Gibi Kalbinin Üstünde Taşı* adlı yazısında dünyada yaşanan acıların kendisinde uyandırdığı duyguyu tarif eder. Burada harabeler içinde güneşi özleyen cılız bir bedene, yapayalnız ve hüznün dağladığı bir yüreğe sahip olarak ilacı olmayan bir derde düştüğünü belirtir (Durman, 2008: 41). "*Sürgün oluyorum - Hüznüme o saat kılıç kuşandırıyor*" diyen şair için "hüzne kılıç kuşandırmak" zalimlere karşı isyan eden bir ruhun şiirsel söyleminin "anahtarıdır" (Akbaş, 2012: 20).

Sonuç

Nurettin Durman şiirinin beslendiği temel kaynaklardan biri hüznüdür. O, bir "hüzün abidesi" ve "hüzün-baz" bir şair olarak bu duyguyu şiirinin merkezine yerleştirir. Şairdeki hüznün duygusu; mizacından ve hayatında yaşadığı acılardan kaynaklanan hüznün, siyasi ve sosyal sorunlardan kaynaklanan hüznün, dünya ve özellikle İslam âleminde yaşanan acılardan kaynaklanan hüznün olmak üzere üç boyutta görülür. Mizacından ve hayatından kaynaklanan hüznün annesizlik, kimsesizlik ve gurbet duyguları etrafında şekillenir. Siyasi ve sosyal sorunlardan kaynaklanan hüznün, söz konusu alanlarda dini/İslami şiarların yasaklanması, toplumda ahlaki yozlaşmanın çoğalması ve çarpık kentleşme sonucunda görülür. Dünyada ve İslam âleminde, özellikle Filistin Bosna, Afganistan, Irak vb. ülkelerde yaşanan işgal, sömürü ve katliamlar ise şairdeki hüznün en önemli nedenini oluşturur.

Kaynakça

- Akbaş, A. Vahap (2012), *Hüzne Kılıç Kuşandırmak*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 19-23
- Akın, Hüseyin (2012), *Haksızlığa Aç Alan Şair*, Bir Düş Yolcusu Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 177
- Bingöl, Hasip (2012), *Onbeşinde Evden Kaçmanın Telafisi*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 70-87
- Durman, Nurettin (1998), *Uzun Günlerin Kısa Tarihi*, Esra Yayınları, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2004), *Güllerin Ardında*, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2007/a), *Mektebin Bacaları*, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2007/b), *Kayıp Zaman Atlası*, Ebabil Yayınları, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2008), *Seni Beklerken Ben Böyle Cancağızım*, Lamure Kitap, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2011), *Gidelim mi Dostum*, Lamure Yayınevi, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2014), *Derin Yara*, Profil Kitap, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2017/a), *Gül ile Bülbül Meseli*, Çıra Yayınları, İstanbul
- Durman, Nurettin (2017/b), *Özgürlük İçin Bir Şarkı*, Çıra Yayınları, İstanbul
- Durman, Nurettin (2018/a), *Şiirin Kanatları Altında*, Çıra Yayınları, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2018/b), *Eylül Şiirleri*, Profil Kitap, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2018/c), *Dünya Kaldı Başıma*, Şule Yayınları, İstanbul.
- Durman, Nurettin (2019), *Haydi Bana Eyvallah*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Haksal Ali Haydar (2012), *Mütevazı Bir Kişilik*, Bir Düş Yolcusu Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 36-38
- İzzetbegoviç, Aliya (2007), *Köle Olmayacağız*, Fide Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2007), *Şiir Tahlilleri 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Hüseyin (2012), *Şairin Takvası ve Nurettin Durman*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 91-94
- Karaçam, Ferman (2012), *Nurettin Durman*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 65-67
- Korkmaz, Ramazan (2002), *İkaros'un Yeni Yüzü* Cahit Sıtkı Tarancı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mengüşoğlu, Metin Önal (2012), *Nurettin Durman: Böyle Giderse Ben Yokum*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 102-110
- Özçelik, Mustafa (2012), *Beylerbeyi'nde Hüzün-baz Bir Derviş Şair: Nurettin Durman*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 111-117
- Sayar, Kemal (2012), *Hüzün Hastalığı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Serter Gökhan(2014 Ekim), *Bir Yanma Biçimi*; Nurettin Durman, Yedi İklim Dergisi, Sayı: 296, Cilt: 27, İstanbul, 30-32
- Turan, Ertuğrul Rufayi (2010), *Bir Yaşantı Estetiği Olarak Hüzün*, Felsefe Dünyası, 52/52-59
- Ünlü, Özcan (2012), *Güz Yorumcusu*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 138-140
- Ünlü, Özcan (2012), *Nurettin Durman'ın Kelimeleri*, Bir Düş Yolcusu: Nurettin Durman, Haz: Özcan Ünlü, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 187-193